

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

К.О. Круглов

Херсонський державний університет, kruglov@universum.com.ua

Науковий керівник: д. психол. н., професор О.Є. Блинова

Останнім часом як важливі чинники розвитку суспільства розглядаються не тільки економічні та культурні, але й соціальні чинники, що відображають специфіку взаємовідносин людей у певних соціально-економічних умовах. У зв'язку з цим, поняття «капітал» інтерпретується більш широко, виділяються його різні форми. Наприклад, В. Радаєв виокремлює такі форми капіталу: економічний, культурний, людський, соціальний, адміністративний, політичний, символічний [2, с. 124]. Згідно з визначенням Ф. Фукуями, поняття «соціальний капітал» вперше застосовано Л. Ханіфан у 1916 році для описання общинних шкіл у сільській місцевості, а в 1980-ті роки поняття «соціальний капітал» було введено у широкий науковий обіг соціологом Д. Колменом та політологом Р. Патнемом. Р. Патнем визначає соціальний капітал як традиції соціальної взаємодії, що передбачають норми взаємності та довіри між людьми, широке розповсюдження різних добровільних асоціацій та залучення громадян для вирішення проблем громади [1]. Зараз існує достатня кількість визначень поняття «соціальний капітал»:

– сукупність актуальних або потенційних ресурсів, які пов'язані із наявністю міцних зв'язків, інституціоналізованих відносин знайомства та визнання (П. Бурд'є);

– ресурси, які люди отримують із специфічних соціальних структур та використовують, виходячи із власних інтересів (У. Бейкер);

– дружні контакти між колегами по роботі та більш широкі контакти, завдяки яким людина може використати свій фінансовий та людський капітал (Р. Барт);

– здатність індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на основі свого членства у певній соціальній мережі або більш широкій соціальній структурі (А. Портес);

– «клей», який дозволяє мобілізувати додаткові ресурси відносин на основі довіри людей один до одного (М. Пелдем) [цит. за 3].

Таким чином, всі визначення соціального капіталу підкреслюють, що це є певним ресурсом, в який конвертуються відносини між учасниками соціальної взаємодії, що характеризуються взаємною відповідальністю, а також надійністю та довірою. Подібно до інших форм, соціальний капітал є продуктивним, сприяє досягненню певних цілей, досягти яких при його відсутності неможливо.

Мета: визначити основні наукові підходи до структури соціального капіталу.

Відмічаємо, що соціальний капітал відповідає більшості характеристик економічного капіталу: обмеженості, здатності до накопичення, ліквідності, конвертованості, здатності до зростання. Таким чином, соціальний капітал може розглядатися на рівні окремої людини, неформальної соціальної групи, формальної організації, спільноти, етнічної групи та нації.

У роботах В. Гриценко, І. Кузнецової [цит. за 3] соціальний капітал розглядається як результат доручення індивіда до системи соціальних зв'язків через механізми присвоєння соціального досвіду, цінностей, домінуючих у суспільстві культурних норм та соціальних ролей. Нормативно-ціннісна орієнтація виражає ставлення до соціального обміну як до самостійної індивідуальної та суспільної цінності обміну, що є цінністю, надбанням суспільства. Така логіка авторської інтерпретації соціального капіталу пов'язана із процесуальними та змістовими ефектами соціалізації особистості, зокрема, з тим, що відтворення засвоєного змісту соціального досвіду передбачає активність особистості в його перетворюванні та реалізації. Відтворення призводить не тільки до «збагачення» соціальних зв'язків та

відносин, але й до просування особистості та суспільства в цілому на новий ступінь соціального розвитку.

У дослідженні Л.Почебут[3] наведено аргументи, які свідчать про необхідність вивчення психологічного змісту соціального капіталу через сукупність міжособистісних зв'язків індивіда, актуалізація яких пов'язана із досягненням власних цілей. У цьому випадку міжособистісні відносини набувають інструментальної функції.

Суттєвий внесок у розробку проблеми соціального капіталу та його психологічної складової зроблено П.Шихирєвим[5], згідно з яким соціальний капітал є якістю соціальних зв'язків. До ключових елементів соціальної мережі дослідником віднесено: суб'єкти взаємодії, відносно стійкі зв'язки, суб'єктивні оцінки цих зв'язків залежно від позиції у системі зв'язків, прийняті правила взаємодії.

Теоретико-емпіричне дослідження соціального капіталу Н.Лебедевої та О.Татарко [4] дозволив дійти висновку про наявність соціально-психологічного ресурсу особистості, який інтерпретується авторами як «соціально-психологічний капітал особистості». Соціально-психологічний капітал, на думку авторів, є інтегральним соціально-психологічним утворенням, основою якого є ресурс ставлення особистості до суспільства в цілому та до свого безпосереднього оточення. До числа його критеріальних характеристик належать: довіра, суб'єктивне благополуччя та адаптованість особистості у суспільстві.

Значущою обставиною у розкритті психологічного ресурсу соціального капіталу є аксіологічна сфера особистості (групи) як узагальнений соціальний досвід. Домінуючі цінності, що визначають провідну (аксіологічну) спрямованість особистості, розкривають систему ціннісних координат її ставлення до суспільства і до себе. Конфігурація домінуючих цінностей є одним із важливих елементів єдиного смислового поля не тільки соціальної спільноти, але й її соціального капіталу.

Виникає питання про його складові та показники, головним із них, або «ядром», є довіра. Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал як сукупність неформальних правил та норм, які приймаються членами групи, та дозволяють взаємодіяти один з одним. Якщо члени групи очікують, що їх колеги будуть поводитися надійно та чесно, вони довіряють один одному [1]. Довіра, як основний компонент соціального капіталу, дозволяє групі або організації функціонувати більш ефективно, будь-яке суспільство має певний запас соціального капіталу, реальні відмінності між суспільствами зумовлені так званим «радіусом довіри», тобто корпоративні норми, чесність, взаємність можуть практикуватися стосовно до невеличких груп людей, не торкаючись інших членів того ж суспільства [1].

У роботах А. Журавльова та А. Купрейченко, Т. Скрипкіної ключовою категорією у розумінні соціального капіталу є довіра, «затребуваність» якої спостерігається в галузях економічного та соціологічного знання у вивченні соціального капіталу. Довіра, згідно з поглядами авторів, є системоутворюючим чинником соціального капіталу, психологічне наповнення якого наділяється характеристиками експектацій суб'єктів взаємовідносин (передбачуваність), соціальної компетентності, тотожності життєвих цінностей. Визнання «схожості» як умови довіри, на думку дослідників, вже є недостатнім, необхідна довіра як визнання відмінності при «непрозорості» Іншого.

Громадянська ідентичність як компонент соціального капіталу має велике значення для економічного розвитку суспільства. На думку фахівців, громадянська ідентичність є чинником, що виконує інтеграційну функцію у процесі економічного розвитку. Громадянська ідентичність має дві важливі характеристики – визначеність (міра чіткості, ясності, оформленості) та валентність (міра позитивності – негативності).

Визначеність групової (громадянської) ідентичності є надзвичайно важливою для людини як соціальної істоти. Д. Тейлор вважає, що Я-концепція особистості є важливим конструктом для пояснення успішності або неуспішності різних груп у суспільстві. При цьому, громадянська ідентичність

є центральним компонентом Я-концепції особистості. Наслідки, які можуть виникати при «розмиванні» групової ідентичності, є катастрофічними для групи як до цілісного суб'єкта та для людини як особистості. Руйнування громадянської ідентичності призводить до колективної демотивації, яка характеризується пасивністю, відчуженням від суспільного життя, відсутністю довгострокової перспективи [3].

Крім визначеності, важливою характеристикою громадянської ідентичності є її валентність (міра позитивності / негативності). У багатьох психологічних дослідженнях[1; 2; 3; 4; 5] вказується, що позитивна групова ідентичність, як правило, поєднується з позитивним ставленням до представників інокультурних груп. Таким чином, позитивність громадянської ідентичності покращує соціальну взаємодію, сприяє самоповазі особистості, національній гордості, а значить, бажанню працювати над розвитком своєї країни, що і є соціальним капіталом. Але ж найбільш важливим моментом є те, що позитивна громадянська ідентичність поєднує та згуртовує, що є першорядною умовою розвитку суспільства.

Література:

1. Круглов К. О., Блинова О. Є. Значення соціального капіталу для психологічного благополуччя співробітників. *Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. Вип. 1. С. 72-78. DOI: 10.32999/2663-970X/2019-1-11
2. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. *Экономическая социология.* 2002. Т. 3. № 4. С. 20–32.
3. Социальный капитал личности: монографія. Л. Г. Почебут, А. Л. Свенцицкий, Л. В. Марарица, Т. В. Казанцева. М.: НИЦ ИНФРА-М. 2016. 250 с.
4. Татарко А. Н. Индивидуальные ценности и социально-психологический капитал : кросс-культурный анализ. *Психология. Журн. Высш. шк. экономики.* 2012. Т. 9. № 1. С. 71–88.
5. Шихирев П. Н. Природа социального капитала : социально-психологический подход. *Общественные науки и современность.* 2003. № 2. С. 17–32.